

LBRIS

We know
books

FILOSOFIA ROMANTICĂ

Artă, religie și critică

Romina Caja

LITERA

București

CUPRINS

Introducere	7
Cercul romanticilor	11
Ce este romantismul?	11
Influențe	15
Omul și interioritatea	26
Schlegel și arta romantică. Ironia, critica și istoria	37
Evoluția	37
Stilul și fragmentul	43
Ironia	47
Arta: critică, istorie și genialitate	54
<i>Poezia romantică</i>	54
Novalis și Schleiermacher. Poezia și sentimentul religios	69
Novalis și romantismul estetic	69
<i>Imnuri către noapte și Cântece religioase</i>	84
Schleiermacher: romantismul religios	84
Schelling. Filosoful romantismului	101
Primii pași ai filosofiei romantice:	
spinozismul și mitologia rațiunii	103

<i>Dialog despre poezie</i>	114
Sistemul: unificarea artistică	116
<i>Produsul artistic</i>	124
<i>Bibliografie</i>	131
<i>Cronologie</i>	135
<i>Indice de nume și de termeni</i>	141

Introducere

Ori de câte ori abordăm tema romantismului ne confruntăm cu un demon: demonul clișeului. De fapt, romanticii sunt descriși, în funcție de ocazie, drept niște artiști geniali, niște nebuni care sperau să descopere misterele universului, niște oameni pasionați care refuzau orice fel de regulă, sau drept o mișcare mistică ce voia să se încredințeze secretelor alchimiei. Imaginea lor a fost adesea modelată pe stereotipul banal al omului de litere care se ocupă doar de sentimentele proprii și de propria interioritate, refuzând orice contact cu lumea. În această privință, este renumită imaginea folosită în industria culturală. Îl vedem, de exemplu, pe profesorul eclectic care îi entuziasmează pe studenții săi rupând paginile unui manual de retorică, considerat vechi și prăfuit, și invitându-i să-și exploreze propriile emoții și pasiuni interioare.

La fel ca orice clișeu, și acelea legate de romantism păstrează, la urma urmei, un miez de adevăr. Romantismul a fost în esență un curent cultural dedicat cultului genialității, care a ridicat arta pe culmile cunoașterii umane, a căutat în inefabil

ceea ce contează cel mai mult pentru ființa umană și a luat în considerare mai ales sfera emoțională a subiectului. Romanticii s-au opus, într-adevăr, ideii că arta trebuie să imite o regulă, s-au opus concepției conform căreia ceea ce spune arta este doar rodul aplicării unui concept. Însă motivele care i-au împins la astfel de considerații au, de fapt, rădăcini bine împământenite în câmpul cultural în care s-a format această mișcare. Descrierea care vede în romantism curentul obscurantist care se opune strigătului eliberator al Iluminismului este rezultatul unei simplificări excesive, și există un motiv întemeiat să o facă. Romanticii au pornit tocmai de la o nemulțumire față de soluția care, în acei ani, a fost formulată de Iluminism, în special de cel francez. S-au împotrivit mecanicismului, materialismului și atomismului, încercând să se gândească la o idee a naturii ca organism viu; s-au opus libertății înțelese ca fapt negativ și de simplă reprezentare parlamentară, mergând în direcția unei imagini a politicii fondate pe o comunitate compactă și omogenă de credințe și intenții.

În acest sens, pentru a avea o viziune satisfăcătoare asupra romantismului, trebuie să urmărim cu răbdare modul în care s-a desfășurat dezvoltarea unei gândiri greu de surprins prin precizia unei formule. Romantismul, și acest lucru nu poate decât să sporească dificultățile, a fost un curent profund contradictoriu. Impulsul spre o eliberare progresivă a umanității se alătură cercetării unei origini ancestrale a adevărului, ajungând chiar să scoțoească prin religia antică a Indiei. Căutarea unei naturi organice și gândite într-un mod ideal a fost declinată într-o atitudine empirică în științe. Refuzul regulilor poetice a contrabalansat, așadar, un raționament obsesiv asupra operei de artă în sine, iar libertinismul extrem în obiceiuri s-a

transformat, în cele din urmă, într-o convertire comună la catolicism și la valorile sale tradiționale.

Nu e ușor să explicăm toate acestea într-un singur volum și, prin urmare, vom prefera o perspectivă interpretativă foarte precisă. Ne vom ocupa de protagoniștii așa-zisului cerc al primilor romantici de la Jena, luând drept călăuză figura lui Friedrich Schlegel. Deși poate fi o abordare discutabilă, cât timp nu urmărim să compunem o lucrare monumentală, trebuie să admitem că oricare alta ar fi la fel de discutabilă. De fapt, orice selecție presupune mereu un anumit grad de subiectivitate, iar a noastră alege să-i țină în prim-plan pe cei care au dat, de fapt, scânteia inițială întregii mișcări romantice, încercând să-i înțeleagă esența și, astfel, impulsul formativ.

În special în domeniul literar, romantismul a prins rădăcini aproape în toată Europa. A fost, desigur, romantismul englez, care a numărat în rândurile sale poeți precum Coleridge, Wordsworth și Shelley; a fost romantismul francez, care a putut beneficia de acea mare operă de popularizare a ideilor germane care a avut loc datorită lui Madame de Staël; a fost, de asemenea, și un romantism italian, care, cu toate dificultățile provocate de legătura cu evenimentele culturale contingente, a ținut laolaltă neoclasicismul lui Foscolo și Alfieri, pasiunile istorice și de unificare ale lui Manzoni și, în cele din urmă, poetica lirică a lui Leopardi, pe care publicul general o dorește iremediabil legată de pesimism¹.

Fără a răpi nimic tuturor acestor tradiții literare, ne vom ocupa însă de acel episod cultural extraordinar și unic care a

¹ Criticii au remarcat adesea cum imaginea unui Leopardi pesimist este înțeleasă mai degrabă ca un stereotip; a se vedea eseul publicat pentru prima dată în 1947: C. Luporini, *Leopardi progressivo*, Roma, 1980, reeditat ca un volum autonom.

fost primul romantism german, acordând cea mai mare importanță figurilor lui Schlegel, Novalis și Schelling. Convingerea noastră este că marele curent european al romantismului poate fi cel mai bine înțeles urmărind acei câțiva ani care au văzut apariția micului, dar ferventului cerc de la Jena. Pasiunea sa pentru compoziția stilurilor, unde proza acționează ca un contrapunct al poeziei și unde critica eseistică se întrepătrunde cu luciditatea aforistică a fragmentului, poate explica, prin urmare, o întreagă mișcare, în care ideea de a face lumea romantică, de a „romantiza“, cum a scris Novalis², a îndrumat o generație întreagă.

---

² Novalis, *Opera filosofica*, îngrijită de G. Moretti, vol. 1, Torino, 1993, p. 484.

Cercul romanticilor

Ce este romantismul?

Nu e ușor de spus ce este romantismul. Pentru a spune asta, ar trebui să-l definim, iar a defini romantismul este, în sine, o acțiune care încalcă în întregime spiritul romantic însuși. Romantismul, ca mișcare ce într-un anume fel se răzvrățește împotriva sistemelor prestabilite, nu acceptă de bunăvoie o schematizare a orientărilor sale esențiale. Ba, mai mult, după cum citim deseori, „romantismul“ înseamnă totul și nimic. Este o gândire în continuă schimbare și transformare. Francesco de Sanctis, cel mai important critic din literatura italiană, scria deja despre romantism „că fiecare putea să-l perceapă cum își dorea și să ia ceea ce îi convenea”³.

Prin urmare, va fi zadarnică încercarea de a exprima în câteva cuvinte clare și simple natura unei mișcări care, de fapt, nu

---

³ Francesco de Sanctis, *Istoria literaturii italiene*, trad. de Nina Façon, Editura pentru Literatura Universală, București, 1965.

a durat mai mult de câțiva ani, dar care s-a dovedit unul dintre episoadele centrale ale filosofiei și literaturii europene.

Începutul romantismului poate fi ușor identificat în Germania de la finele secolului al XVIII-lea, mai ales dacă ne gândim că termenul a fost folosit în acest sens pentru prima dată la Jena, iar cel care l-a folosit a fost Friedrich Schlegel, cel mai tânăr dintre frații Schlegel, care va avea un impact decisiv asupra evenimentelor romantice. Încă de la început, mișcarea romantică s-a definit drept un curent cărui i s-a alăturat un grup relativ restrâns de tineri (deopotrivă bărbați și femei) care se adunau în micul oraș Jena, descris de Hegel drept un „vârtej literar”⁴, și în Berlin. Cu excepția figurii englezului Wordsworth, care a trăit în aceiași ani ca grupul german, romantismul francez, englez, italian și european în ansamblul lui a fost în termeni generali succesorul celui german.

Printre cei mai mari adversari și în același timp receptori ai tematicilor romantice trebuie menționat, fără niciun dubiu, Hegel. Marele filosof german, care la începutul anilor 1800 a locuit la Jena și a lucrat în strânsă colaborare cu Schelling, gânditor romantic prin excelență, descrie adesea romantismul cu dispreț. Îi caracterizează pe romantici drept niște „suflete frumoase”, adică figuri concentrate asupra lor și asupra purității sufletului lor, care renunță la orice posibilitate de contact cu lumea exterioară, fapt ce îi forțează să nu acționeze. Sufletul frumos, conform descrierii lui Hegel, „pâlpâie în sine și dispăre ca un abur fără formă ce se risipește în aer”⁵. A acționa, de fapt,

---

⁴ G.W.F. Hegel, *Lettera a Schelling. 2 novembre 1800*, în G.W.F. Hegel, *Epistolario I*, trad. it. de P. Manganaro, Napoli, 1983, p. 156.

⁵ G.W.F. Hegel, *Fenomenologia spiritului*, trad. Virgil Bogdan, Editura IRI, București, 2000, p. 378.

înseamnă a-ți murdări mâinile, a avea de-a face cu materialul lumii. Aroganța romantică ar fi, așadar, acel tip de insolență caracteristică sufletului care nu știe să se împace cu realitatea. La fel, Hegel critică ironia romantică, pe care o consideră drept unul dintre cele mai mari rele morale⁶.

Alături de cuvintele lui Hegel, ne putem aminti și de critica celor care au înțeles romantismul ca simplă reacție emoțională în fața Iluminismului. Cu abilitatea lui de a abstractiza, Iluminismul nu li s-a părut romanticilor nimic altceva decât rodul unei epoci decadente. Un progres dezumanizant care ridică la rangul de măsură a lumii calculul matematic și teoria mecanică, de gheață, a lui Newton. Prin urmare, romantismul e o formă de regres, de reacție decadentă, în raport cu concepția iluministă care tindea spre o formă republicană și reprezentativă a relațiilor publice.

Deși aceste critici nu pot fi luate drept descrieri precise ale mediului romantic, fiecare dintre ele este capabilă să surprindă câte un aspect din ceea ce a fost mediul romantic, din ceea ce au fost tendințele sale de fond și aspirațiile sale, atât în domeniul politic, filosofic, cât și în cel general estetic. Însă încercarea de a defini romantismul, cu siguranță, nu se poate opri doar la aceste câteva puncte, deși centrale în discuție. Mai sunt și alte idei care se vehiculau în interiorul acestuia.

Grupul care este adesea menționat drept „romantismul timpuriu”, în germană *Frühromantik*, este un grup destul de clar de persoane a căror colaborare constă în principal în publicarea revistei *Athenäum*, care nu era altceva decât un periodic cu temă literară și filosofică publicat în orașul Jena între 1798 și

⁶ G.W.F. Hegel, *Lineamenti di filosofia del diritto*, a c. di G. Marini, Roma-Bari, 2004, § 140, pp. 128-130.

1800. Trei ani, așadar, în care s-a format una dintre cele mai relevante experiențe culturale ale modernității. Printre liderii cercului din romantismul timpuriu trebuie amintiți frații August Wilhelm și Friedrich Schlegel, pasionați de critică literară și de filologie. Cel din urmă este categoric mai creativ și mai teoretic, iar primul, mai serios și mai erudit, devenind ulterior profesor la Universitatea din Berlin. Pe lângă aceștia, trebuie să-i amintim cu siguranță și pe filosoful Friedrich Schelling, o adevărată minte teoretică a romanticilor, pe teologul Friedrich Schleiermacher, pe Caroline Schlegel Schelling și pe Dorothea Mendelssohn. Alături de aceștia, scriitorul Ludwig Tieck și poetul Friedrich von Hardenberg, mai cunoscut sub pseudonimul de Novalis. În primii ani, acestui cerc i s-au alăturat și alții, în moduri diferite. Hegel, de exemplu, care împărțea apartamentul de la Jena cu Schelling, a participat fără îndoială la acel climat, la fel ca Hölderlin, poet genial și gânditor rafinat, constrâns să se retragă de timpuriu din viața publică din cauza unor grave probleme de sănătate. De asemenea, se poate observa că data nașterii celor pe care i-am citat este atestată aproximativ în jurul anului 1770, unde cel mai în vârstă - A.W. Schlegel - s-a născut în 1767, iar cel mai tânăr - Schelling - în 1775. Hölderlin și Hegel s-au născut amândoi în 1770, Novalis în 1772, iar Tieck în 1773. Un grup cu o anumită omogenitate a vârstei. Un fel de generație de tineri de 30 de ani care din micul oraș Jena încercau să schimbe destinele culturale ale întregii Europe.

Dacă vrem să avem o imagine cât mai completă asupra romantismului, trebuie să renunțăm încă de la început la tentația de a-l încadra într-o formulă. Inspirația romantică se opune, de fapt, formulelor. Este, fără îndoială, mai productiv să încercăm să identificăm liniile de gândire care l-au compus. Acest lucru înseamnă, pe scurt, să înțelegem influențele ce au dus

la apariția curentului romantic, care, la fel ca orice curent, nu se naște din nimic, ci își are rădăcinile bine înfipite în propria epocă.

Influențe

A vorbi despre romantism înseamnă, prin urmare, a vorbi despre influențele prin care a trecut. Există, fără îndoială, un nume la care ne e foarte comod să apelăm pentru a contura influențele culturale care au alcătuit romantismul german, iar acest nume este Johann Gottfried Herder. Schimburile de idei cu Goethe și faptul că scria texte deja înainte de apariția adevăratului numen tutelar al filosofiei germane – adică cele trei opere critice ale lui Immanuel Kant – fac din el o figură proeminentă în sine.

Pentru filosofie și în general pentru cultura Germaniei din perioada aceea, Herder, cu scrierile și înțelepciunea lui, a fost cu siguranță o figură decisivă. Mai întâi a inaugurat acel filon roditor și plin de succes în Germania, care s-a concentrat pe studiul culturii populare; se știe că a realizat împreună cu Goethe o culegere de texte din tradiția populară din Alsacia; a fost, într-un anume fel, părintele filosofiei istoriei, inițiatorul lingvisticii germane și al studiilor culturale. O figură eclectică și originală.

De exemplu, în patrimoniul de texte care fac trimitere la Herder, unele au fost esențiale în acel proces de transformare care a inclus romantismul în imaginea pe care acesta o avea asupra naturii. Ideea era, de fapt, să se opună unei viziuni mecaniciste, newtoniene, a lumii naturale. Romantismul vorbește despre o natură ca organism, ca formă vie, ale cărei rădăcini se găsesc la Herder. La Herder, dar și la Kant. În *Critica facultății*

de judecare, după cum vom vedea, Kant descrie o natură care este destul de departe de imaginea pe care ne-a oferit-o în prima dintre cele trei critici, cea dedicată rațiunii pure. Aici, concepția asupra naturii se plia pe ideea mecanicii newtoniene; în opera dedicată facultății de judecare se vorbește, în schimb, despre o natură ca o organizare concepută în vederea unui scop, ca la un organism.

Totodată, Herder a conceput acțiunea umană ca acțiune de tip expresiv. Acest lucru a însemnat pentru mulți aderarea la o explicație - din nou - antimecanicistă asupra omului. Câtă vreme ne oprim să explicăm ființa umană în aspectele ei naturale, putem să-l ancorăm de latura materială a existenței sale. Când însă ne concentrăm pe elementul de limbaj, vehicul de expresie privilegiat, chestiunea se schimbă radical. Nicio reducere la elementul natural nu este capabilă să explice ceva precum limbajul⁷.

Utilizarea cuvintelor în interiorul comunicării umane pune în joc ceea ce astăzi am putea defini drept o practică a unei relații de tip normativ. Există reguli în joc, explicite și explicabile, care definesc ființa umană în cadrul comunicării. Acest lucru cufundă omul în mediul unei culturi care - dincolo de orice posibilă viziune mecanicistă - îl explică pe om ca fiind o ființă capabilă să acționeze pe fondul a ceva ce a fost construit independent de natură.

Pornind de la aceste lucruri, putem deduce că, dacă este adevărat că ființa umană este de neînțeles separat de limbaj, și dacă limbajul, expresia ei, este de neînțeles dacă facem abstracție de

---

⁷ Pentru o încadrare a figurii lui Herder în cultura filosofică germană de la finele secolului al XVIII-lea: R. Martinelli, *Uomo, natura, mondo. Il problema antropologico in filosofia*, Bologna, 2004, în particular pp. 57-65.